

ВЕСНА Д. ЈУСУФОВИЋ

„РАСТРЗАНИ” ЕРОС У РОМАНИМА МИЛОВАНА ВИДАКОВИЋА

Својеврсно ограђивање тела и интиме, започето у периоду од XVI до XVIII века, изазвало је раздвајање међу телима – она се склањају једна од других и долази, у извесној мери, до спречавања додира и погледа, који би могли нарушити тај вештачки штит, притиснут око телесног. Време пристojности подразумевало је *контролисану уметност представљања себе пред другима*, тачније, *оног идентитета који желимо да нам се призна*,¹ а простор пристojности темељио се на колективном постојању, континуираним друштвеним ритуалима, нормама и ограничењима. Као вештина међусобног раздвајања тела, пристojност је супротстављена његовом говору, невербалним знацима која откривају жеље душе. Стил, последицу овог новог обрасца понашања, Дидро ће тумачити као неприродно стање:

*Чим је жена пошлала власнициво мушкарца и чим је тајно уживање проглашено крајом, родили су се изрази стид, чедност, пристojност, измишљене су врлине и пороци; једном речју, појавиле су се преграде између полова које спречавају узајамно позивање на кршење намењених им закона, а изазивају сујеројно дејство загревајући мастицу и надражујући жеље.*²

Сексуалност се доживљавала различито, у зависности од тога да ли је реч о мушкој или женској. Још је Монтењ заступао тезу о неправедности полова, означавајући женску душу, у контексту брачне и пријатељске релације, као *недовољно јаку да*

¹ Филип Аријес, Жорж Диб, *Историја приватног живота* (књига број 3), Слo, Београд 2002, 147.

² Исто, 338.

*издржи сѣисак ѿако чврстѣ и јаке везе.*³ На пример, мушка прељуба није била жигосана у истој мери као женска, тачније, док су се непослушност и прељуба жене „испољавали” као угрожавање мушког ауторитета и части, скрнављење породичног дома и његовог достојанства, дотле су се „несташлуци” мушкарца толерисали као нешто што се *најчешће одиђравало далеко од ѿородичног ођњициѿа*.⁴ Поједини аутори сматрају да је прерасподела родних улога у индустријским друштвима довела и до друкчијег схватања женске сексуалности. Наиме, до осамнаестог столећа она је проглашавана грешницом која се служи демонским силама, од средине истог века постаје синоним за врлину и страдање.⁵

Имајући све ово у виду, Милован Видаковић, пишући своје најпознатије романе, имао је намеру тадашњу младеж морално да „унапреди” – централне личности његових дела кротке су, поште-не, непорочне и племените. Ипак, једну ствар није могао да препозна и предвиди – последице свог покушаја њихове десексуализације – није умео да уклони све клице Ероса које ће бити предмет касније књижевне анализе (можда је пригодније употребити термин „књижевног сецирања”). Постојање интензивне жеље код већине личности његових романа, коју Рене Жирар дефинише као нешто што *извире из ѿошребе да се ѿрисвоји неѿиѿо ѿиѿо веђ жели неко друђи*, и која истовремено претпоставља одсуство, недостатак објекта који се жели⁶ чини се осовином најинтересантнијих Видаковићевих прозних дела. Та жеља, врло напета, распиње се преко целе приче, кључа, грана се и вијуга – она је неретко громогласан крик који се прелама кривуљама описа и дијалога. Међутим, тенденција десексуализације књижевних јунака овде је наишла на неуспех, јер укидањем говора о еротском производи се супротан ефекат – еротска жеља мултиплицира се до те мере да више и не постоји потреба о директном, неувијеном дискурсу такве врсте. Писац се, тако, нашао у раскораку између сопствених жеља и простора одређеног јасно назначеним моралним и друштвеним нормама. Теза да *жеља ѿређиѿосѿавља недосѿаѿаѿак*,⁷ сасвим је оправдана у овом случају – и не само то – чини се као да од жеље све почиње, као да је она увод и „нулта тачка”. У складу с готово неприродном дистанцом коју писац поставља својим ликовима, формираће се

³ Исто, 406.

⁴ Ана Столић, Ненад Макуљевић, *Привајни живоѿ код Срба у девѿнаестѿом веку*, Слѿу, Београд 2006, 115.

⁵ Исто, 127–128.

⁶ Ненад Николић, *Касѿриране јуноѿе*, Матица српска, Нови Сад 2004, 19.

⁷ Исто, 20.

мото који тренутно прописује моралну норму: *друго је то, кад се разумно љуби, а ојей друго, сјрасно*.⁸

Еротизам у делима Милована Видаковића транспарентан је управо због недостатка своје транспарентности; сексуални дискурс готово да и не постоји, па опет, присутна тензија као да надокнађује све елементе којих је дело од самог почетка лишено. Жеља је несумњиво присутна, што нас доводи до тврдњи важних за разумевање њене природе: најпре да *жељом треба управљати*,⁹ те да *жеља као Ерос ... у њеној њласичној функцији, њојављује се ... као централна за наше искуство чипања њприовести*...¹⁰ Без обзира на то што сексуалност не подразумева само телесно, већ се односи на комплекс фантазија и симболизација које граде идентитет,¹¹ жеље Видаковићевих књижевних јунака почињу да живе преваходно захваљујући телесном, односно, физичка привлачност (у комбинацији с моралним квалитетима) неопходна је као чврсто везивно ткиво од којих ће зависити њихова постојаност. Жеља *јесће* енергија Видаковићевог приповедања, мотор који покреће везане или појединачне радње и подстиче на акцију, суштински је у релацији с телом (мада то није била њена првобитна намера), да би се у одређеном тренутку „откинула” од свог творца и отиснула према објекту (иако, сматрају поједини аутори, жељу треба сагледати шире од усмерености искључиво на објекат – в. Николић¹²).

Дело *Љубомир у Јелисијуму* (1814, 1817, 1823) вероватно је најбољи пример за претходно наведену мисао, која почетак жеље Видаковићевих јунака везује за физичку (телесну) повезаност. Жеља, наравно, почиње да се јавља с ускраћеношћу, међутим, свему томе претходи моменат физичке привлачности, који најављује сваку нову љубавну ситуацију. Ваљана илустрација ове тврдње јесте опис првог сусрета Светозара, главног јунака, с лепом Милисом, касније супругом његовог брата Кузмана, где је првобитна међусобна привлачност замењена наметнутом дистанцом, која се, опет, успоставља сваки пут када се појави могућност деловања страсти:

Млада девојка, румена као ружица, дивног сјаса и нежно сјрука, у ходу чиста се ѡревијаше; одело јој није било скупоцено, но ипак лепо, које јој је сјрук украшавало. Младић јој хшде ѡроговориши, но не мошаше. Овладају њиме неки осећаји, који за смуше.

⁸ Милован Видаковић, *Љубомир у Јелисијуму* (део други), Издање књижарнице Томе Јовановића и Вујића, Београд 1928, 6.

⁹ Ненад Николић, нав. дело, 21.

¹⁰ Исто, 31.

¹¹ Исто.

¹² Исто, 32.

Он ирислежне још боље у ираву, и крадом је иосмаираще, сам у себи зоворећи: Боже мој! Ово мора да је нешћио вище од човека, мора да је вила...¹³

Слика девојачке фигуре у покрету овде има већи еротски ефекат од описа руменог, лепог лица, самим тим што код младића производе, како и сам каже, *осећаје који за смуше*. Тело које се креће често је изазовније од тела које мирује; у том процесу оно открива своје контуре, мами и заводи, тело мења ток ситуације и често је одговорно за распаљивање страсти, довођење у стање афекта. Тако ће девојка у својој тужној исповести рећи:

*Ја љубим мушкки йол, као зод шћио и свака моја друга шћио љубиши мора, – ово нам је од ирприоде; сама је ирприода ову љубав на умножавање човечанског рода у срца наща улила, да ми љубимо мушке, а да они гину за женским.*¹⁴

О томе да је и сама, макар на тренутак, пала у искушење сведочи питање, које је поставила себи:

*О небо! (рече йолако у себи). Која ли ће друга срейна биши, на коју ће коцка йасиш, и која ће уживајући на зрудима његовим часове йроводиши.*¹⁵ Спомињање мушких груди недвосмислено указује на постојање еротске страсти (Видаковић ће је на више места свесрдно критиковати), те опасне „бољке” која води у пропаст и безумље. Због тога, писац се брзо „исправља”, удаљавајући своја два јунака и постављајући их на разумну раздаљину. Овај поступак створиће неприродну ситуацију – без претходне најаве долази до премештања с плана еротске тензије на план духовног деловања, што је немотивисано и готово нелогично. Милиса, на име, прва ће се прибрати:

*Ви мене душевно љубише, ја сам о шоме уверена. Таква је љубав најблазороднија. Она се разликује од шелесне и ирсйирасне, која нас више мучи, негш шћио нас ублажава, више нас чини несрећнима, негш ли срећнима.*¹⁶

Светозар, наравно, подржаће овакав став, прихватајући одрицање плотног и прихватајући принцип идеалне, духовне љубави:

*Ја вас љубим као моју сесйиру и йошйиујем као честйишћу и йамешћну девојку; а уједно вас и сажалевам као йаћеницу. – Прими йољубац од мене као од роћеног браћи йвога...*¹⁷

Овде наилазимо на провокативну мисао: изједначавање појмова родбинске и љубавничке везе. Шта тиме желимо да навестимо?

¹³ Милован Видаковић, *Љубомир у Јелисијуму*, 115.

¹⁴ Исто, 121–122.

¹⁵ Исто, 125.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

Ако се узме у обзир да је Светозарова духовна (и телесна) љубав усмерена на Драгињу (Теодору), с којом је одрастао и васпитан је да је доживљава као рођену сестру (иако је она само усвојена), једноставном рачуницом долазимо до закључка да је појам еротског у овом случају прилично „растегљив”: сестра лако добија статус љубавнице, али и потенцијална љубавница хитро може да се преобрати у сестру, духовног сродника. Оваква транспозиција ствара утисак као да су ликови (па и сам писац) понекад збуњени у вези с правом природом својих жеља – уређених више моралним обзирима него истинским нагонима. Таква искушења поновиће се више пута: на пример, Светозар ће опчињено посматрати групу *красних девојчица*, помало завидећи њиховим васпитачима, калуђерима; затим, флертоваће с младом Агапијом, кћерком његовог домаћина Кир-Платона (чак ће се с њом миловати и пољубити), али неће одбити да погледа ни у друге жене (иако неће оправдавати њихово понашање, те ће се наизглед бранити од сличних ситуација). Видаковићеви јунаци, дакле, од „крви су и меса”, вероватно и прецизније психолошки обликовани него што се то на први поглед чини. То значи да, истина, одолевају изазовима, али понекад им је за то потребно самоконтроле, што их у много чему приближава модерној свести. Рецимо, сцена у којој млада Агапија услед љубоморе доживљава нападе беса и агresiје уверљива је – али – само интензивна страст може да изазове такво неконтролисано понашање. Ову „бољку” Видаковић је на више места у делу темељно анализирао:

Тако су у човеку сѣрасѣи од ѣприроде даѣе. Ми смо се с њима и родили, оне и нису ниѣѣа друѣо но само наклоносѣи на оно ѣѣо човек ѣомисли, или ѣѣо захѣева оно да и ѣосѣиѣне ... Све жеље које нам се у срцу рађају, нису човеку од корисѣи, неѣо су од њих и ѣѣеѣне ... има и ѣѣакових жеља, које нам моѣу биѣи ѣѣеѣне не само ѣо ѣѣело неѣо и ѣо дуѣу.¹⁸ ... Видиѣи синко до чеѣа сѣрасѣи човека доведе, и ѣѣа је у сѣању да учини од њеѣа. За ѣѣо љубезно деѣе моје, чувај се сѣрасѣи, да ѣѣе ова ѣѣако млада не избезуми и не заслеѣи, и да ѣѣе не сведе с ѣѣавоѣ ѣуѣа, којим ѣѣе здрав разум води ... Дичи се и ѣоноси ѣѣвојом невиноѣѣу, јер сваке друѣе драѣо-ценосѣи ако се и изѣубе, моѣу се иѣак куѣиѣи, али ко један ѣуѣи своју невиносѣи изѣуби, ѣѣај ју је изѣубио за увек.¹⁹

Сусрет с Теодором (заправо усвојеном сестром Драгињом, за коју су мислили да је мртва), такође ће бити обележен снажном физичком привлачношћу:

¹⁸ Исто, 9.

¹⁹ Исто, 11–12.

*Кад су се нешто приближили, ојазе једно лејо девојче, љде је загазила у воду, и бацила крју илајна, за шим се пригнула и скуйља ља себи на ноге...*²⁰ Инсистирање на лепој спољашњости сретемо код описа обе девојке, Агапије и њене слушкиње Теодоре (заправо, Драгиње), чиме је акценат поново пребачен на план телесног: рећи ће тако да Агапију *волије што је овако леја*, а Теодора му се допада јер су јој се *ноге белиле, као оно снеж*. Истицање физичких карактеристика само је манифестација деловања сплета унутрашњих нагона – Светозар наглашава да је видео да је Теодора боса и да не носи свилених чарапа, како сам каже, као Агапија. Оваква изјава упућује на еротски аспект доживљаја две младе девојке – говор о деловима одеће који нису предвиђени за гледање, те коментарисање мекоће и топлоте коже руку (додир), такође су сведочанства о нешто експлицитнијем сексуалном дискурсу.

Однос на релацији Светозар–Драгиња мењаће се како радња протиче, али не природним редоследом: када Светозар сазна да је Теодора заправо Драгиња, усвојена сестра за коју је мислио да је мртва, љубавнички импулс на неко време ће се умањити и транспоновати на рођачки, да би се поново активирао и, напослетку, кулминирао браком двоје заљубљених. Но, у овом ситуацијском „обрнутом троуглу” природа љубави дискутабилна је: овде као да је на снази несвесна игра „топло–хладно” – субјекат се приближава објекту (жељи) и опет од њега удаљава, што помало личи и на игру самоисцрпљивања. Двоје младих колебају се између жеља свога срца и породичне части и дужности, па је у том смислу важно да баланс буде успостављен. Личност која је задужена за тај посао је њихова мајка, Косара, својевремено и сама жртва страсти због које је испаштала. Тако ће се Драгиња обратити Светозару речима:

*... зна мамица што ради. Зна она, да рана љубав младима може од штојше бији. Боље она што разуме, него ли ми, – јер је сојственим искуством уверила се о томе, мој Светозаре. Ми сада стојимо већ у савршеним узраси. Па за што пазимо, љубазни, и сами, да се наша чиста дејинска љубав не измене у што друго. Јер рана љубав и још при млађаном разуму, је времена пребивори се досија што у страси, ово пак узнемири срце у нама, и на неки начин чистио ослаби разум и дух у младима; – а ово је за нас брше, све шткодљиво и убијачно.*²¹

У наставку, Драгиња ће приповедати о необичној душевној промени коју је у себи осетила, те да је најбољи лек за смиривање

²⁰ Исто, 201.

²¹ Исто, 5.

овакве страсти привремени растанак (Светозара шаљу у Призрен, а њу у Пећ), јер је, каже она, друго кад се разумно љуби, а опет друго, страсно. Строга дистинкција између разумне и страсне љубави овде се појављује као кочница – па ипак – зар није управо овакво потискивање страсти одговорно за скретање пажње на његово постојање...? Ако упоредимо три најбоља Видаковићева романа, уочићемо битну разлику: док се у *Велимиру* и *Босилки* и *Усамљеном јуноши* негира постојање страсти, дотле се у делу *Љубомир у Јелисијуму* страст гуши (њено постојање не доводи се у питање). Негирање, сасвим извесно, *јесће* признавање да страст постоји, а потискивање је углавном резултат нормe која ограничава и обавезује: у том смислу *сексуалност је ђпризнаћа, али само као средсџво ђпрокреације*²² и задржана копчама морала. Измештање жеље из сфере субјективне импресије у антрополошку сферу указује на извесно „упрошћавање љубави“, односно, *ђоживойишење човека*,²³ чији је задатак да се размножава, не залазећи дубље у разноврсне аспекте страсти. Међутим, покушај десексуализације је неуспео, јер се и даље снажно осећа потреба за телесним – чини се као да исто очекују читаоци, колико и сами јунаци дела. Називање страсти *џкодљивим* и *убиџачним* има за циљ појачавање степена деловања порока којем треба одолети: што је он већи, то се морална снага личности јача – тачније – да би се човек од раздорних изазова одбранио – изазов мора и да постоји...

Ефекат заогртања еротског хуморним, карактеристичан за народно традирање, којим се оно што је морално спорно успешно инкорпорира у сферу општеприхваћеног, може се уочити и код Видаковића: у књизи *Љубомир у Јелисијуму*, Светозарово и Драгињино спавање у одвојеним собама током прве брачне ноћи, њихов пријатељ шаливо ће прокоментарисати:

*Та како је ђо, џосџодине, да они ђу сџавају? ... То мора биџи, џосџодине, да је каква нова мода?*²⁴

Писац суптилно наглашава потребу испуњавања телесних обавеза прве брачне ноћи, наравно, служећи се неком врстом еуфемизма, што опет указује на неуспелу десексуализацију – уместо да еротско потисне, управо ће овакав дискурс скренути пажњу на његову присутност. Невидљива сексуалност, на тај начин, постаје упадљива; када пронађемо овакву нит, несвесно почињемо да је пратимо кроз цео роман, те нам одједном постаје јаснији однос на релацији недостајање–жеља–сједињавање. Сви међусобни кон-

²² Ненад Николић, *Касџиране јуноше*, 56.

²³ Исто, 57.

²⁴ Милован Видаковић, *Љубомир у Јелисијуму*, 268–269.

такти главних јунака, као и контакти са споредним личностима воде ка једном циљу – коначном укрштању (духовном, али и телесном). Овде, дакле, није реч о потпуном негирању сексуалности, већ о њеном контролисању, јер се то најефикасније чини, тврде поједини аутори, ако је дата у облику сублимирања.²⁵

Главна личност романа *Љубомир у Јелисијуму*, Светозар, привлачан је младић, колико је и Драгиња заносна девојка. Обоје су предмет пожуде, супротан пол им је наклоњен, што се може уочити из више ситуација: Драгињу ће заљубљени Влајко отети, док ће се Светозару наметати млада удовица, Мара, која му, упркос утврђеним правилима пристojности, двосмислено нуди гостопримство преко ноћи и наслања му главу на раме. Светозару као да је у почетку помало драго због удовичиних кокетних опаски да не сме код ње да преноћи, чак је помало и охрабрује (*На ове њене речи Свећозар се насмеши и баца јој руку преко рамена...*),²⁶ али убрзо као да се предомишља и поново успоставља нарушену моралну норму. Ова ситуација касније ће кулминирати директном понудом:

*Кад погледа на њосиље, на којој је Мара лежала, чистио се окамени, окрене главу и пође најпре к вратицама. Девојке се сад њочну смејаши, ња угасе свећу и кандило и уишче у њредњу собу и зашворе за собом вратица. На њо у њомрчини скочи жосиођа Мара из њосиље, ухвати Свећозара за руку и рече му: Извинише, дражи жосиодине, мојој слабосији, њримише све за шалу и њошиједише њиме и моју и вацу часи, јер њо је све била само једна шала.*²⁷

Писац опет хитро прави дистанцу – грешница се извињава, чиме се еротско потире и компензује изговором за шалу. Овде је реч о распетости ликова између присебности и афекта, што се може препознати као стање *њри себи и ван себе*.²⁸ У том смислу, могло би се рећи да прво стање припада домену јавног простора, док је друго одређено превасходно деловањем жеље, односно унутрашњих нагона, те представља „тамну страну” личности.

Ако јунаци дела *Љубомир у Јелисијуму* признају (додуше, нерадо) постојање страсти, ликови романа *Велимир* и *Босиљка* и *Усамљени Јуноша* негираће је у потпуности. Тако, рецимо, када главни јунак, Велимир, говори о њиховој љубави, опрезно ће се оградити речима:

Љубов је наща сасвим невина била, нији смо били до онога сиейена у возрасију нашем дошли у којему сираси с целомудријем

²⁵ Ненад Николић, *Касириране јуноше*, 64.

²⁶ Милован Видаковић, нав. дело, 45.

²⁷ Исто, 46.

²⁸ Ненад Николић, *Касириране јуноше*, 68.

*бореније почиње ... взајмну љубов, будући зди се овакова у простијој невиности и проводи, ту сираху и опрезивању да ико не види местиа нема.*²⁹

Чак и у тренуцима када Велимир можда прећутно сагледава природу своје страсти, један од бројних „гласова разума”, Радослав, биће механизам репресије, негирајући њено постојање и замењујући је одговарајућим оправдањем: не осећа Велимир љубав према Босилки, већ емпатију због њеног несрећног удеса (отета је и пала је у ропство). Међутим, Радослав ће препознати Велимирово десексуализовање љубави, али управо онда када буде хтео њихову сексуалност сасвим да порекне – откриће се да је сексуалност постојала као могућност.³⁰ Страст, за коју једна од личности у роману, Пустиник, тврди да се *победићи не може*, окарактерисана као нешто што је *горе него љући меч*. Овакво одређење кореспондира с Велимировом дефиницијом појмова греха и казне, које је, несумњиво, признање о постојању страсти:

*Мене је Небо, можеи бићи, и заио ојеи казнило цтио ја нисам хоћео мојеј сирасији одолеи, нисам знао оно цчасије које ми је оно дало било уживаи.*³¹

Велимир, дакле, кажњен је због тога што изазову није одолео – прецизнијих објашњења с тим у вези нема: не знамо шта је то тачно згрешио нити која је тежина његовог греха. Можемо само да претпоставимо да је реч о љубави, о покушају задовољења жеље (или тек о грешној мисли), који се аутоматски проглашава моралним преступом. Велимир, међутим, ускоро ће имати прилике да докаже истрајност свог карактера, тако што ће одолети чарима удате жене Маргарите, која му је заједно са својим мужем указала гостопримство на његовом путовању. Описујући лепу госпођу, писац ће забележити:

*Румена, јуста, као пролећна ружица, очи прекарне, јуне живости, стиаса дична и величествена, а сву јеј красотиу беседа усуђубљавала. Кад би почела зговорићи, рекао би мед јеј из уста иче; к њеному изговора зласу присовокуљена је била мудроси и дивни беседе порјадок.*³²

Изграђивање оваквог женског лика, обдареног физичким и интелектуалним квалитетима, има за циљ да истакне јачину изазова којем Велимир треба да одоли – што је изазов већи, то више до изражаја долази младићева морална снага. Маргарита, дакле,

²⁹ Милован Видаковић, *Велимир и Босилка*, Нолит, Београд 1928, 33. У наставку дело ће бити означено скраћеницом ВБ.

³⁰ Ненад Николић, нав. дело, 45.

³¹ Милован Видаковић, ВБ, 114.

³² Исто, 121

представља искушење на путу „непорочне љубави”, поготово због тога што ...*нема ироја, нема мудреца ниџи какве чловјеческе силе која би се законам јесѣсѣивеним не љокориле.*³³ Истичући мисао да је страсти тешко одолети, писац опонира концепту пустињачког учења које сматра да је то изводљиво разумом,³⁴ те наглашава чврстину Велимировог карактера у односу на Маргаритин:

*Њен високи разум није био у сосѣојанију сѣрасѣ ову љобедѣи. Она колико би љуѣи на њеѣа љоѣледала оѣчуѣила би да јој се серце у ѣерсима узнемири. Колико би љуѣи он јој се из синовѣеѣ љоѣиѣанија к руѣи, да ју љоѣуби, маѣио осеѣиѣла осеѣиѣла би да јој љламен љубве чрез цели живоѣи љројде и сва би се заѣламиѣила и, не смејуѣи љубов своју оѣкриѣи, љадне у униѣије, изѣуби вољу к јелу и ѣићу, сѣане се ѣубиѣи.*³⁵

Десекуализација, која је овде изведена поступком изједначавања потенцијалне љубавнице и фигуре мајке (сетимо се синтагме *синовѣеѣ љоѣиѣанија* и Велимировог узвика *Мамице, да видиѣи љланине!*), парадоксално, управо скреће пажњу на могућу сексуализацију њиховог односа – постојање симболичког инцеста у чијој основи лежи снажна емотивна и телесна жеља, отвара дилему: да ли Велимира Маргарита привлачи због тога што је пред њега постављена као мајчинска фигура или је он сам ставља у ту позицију да би јој одолео...? Писац ће инсистирати на томе да Велимир као ...*љамеѣан младић знаѣи ће сѣрасѣ ову извиниѣи...*,³⁶ чиме ће, још једном, поставити дистанцу између ова два лика, инсинуирајући да је страст нешто што захтева *извињење*. Уснули Велимир, приказан у својој младости и невиности (увек наглашеној), одједном постаје објекат Маргаритине жеље – у једном тренутку чак ће граница пристојности постати угрожена помињањем импотенције, коју ће младић мудро негирати:

*Јесѣсѣиво мени ниѣиѣа одрекло није, ја сам у целом мом сосѣаву са свима онима која човека соверѣена чине обдарен, ниѣи сам чеѣа љиѣен, но из саме чисѣи и искрене љубови к мојој хоћу аѣелски живоѣи мој на земљи да љроведем. И сам ми је Виѣиѣи, који сваѣије серце љознаје, свидеѣиел да сам ја до овоѣа часа, као од мајке роѣден, чисѣи. Но осѣавимо се љоѣа разѣовора, еѣио нам ѣосѣодин иде!*³⁷

Због чега, дакле, Велимир има потребу да своју потенцију оправда пред овом женом? Да ли је реч о индиректном признавању

³³ Исто, 122.

³⁴ Ненад Николић, нав. дело, 48.

³⁵ Милован Видаковић, ВБ, 122.

³⁶ Исто, 122–123.

³⁷ Исто, 125.

могућности телесног сједињења, самим тим што се пред Маргариту износе чињенице о полној функционалности..? Због чега се перманентно понавља инсистирање на невиности? И због чега, напослетку, младић хитро мења тему разговора видевши да се Маргаритин супруг приближава? Не указује ли то на Велимирово препознавање сексуалне енергије, те њено свесно потискивање? Како разумети његово инфантилно обраћање Маргарити (*Мамице, да видиш те њланине!*), ако му се она приказује као мајчинска фигура не би ли га завела..? ³⁸ Велимир, дакле, одбија (или чак у потпуности негира) њену сексуалност, чиме признаје да је то као могућност постојало, што је видљиво у сцени кад не жели да настави разговор пред њеним мужем. Међутим, у ситуацији кад Маргаритин супруг пожели себе да представи као фигуру оца, Велимир ће такву форму одбити: *...одбацивањем мужа, Велимир би морао Марџаришу доживети сексуално, а ако је ипак ипак не доживљава, то значи да је оца прихватио.*³⁹

Стога, сасвим могуће је да Велимир Маргариту ипак доживљава као потенцијалну љубавницу, коју је пак одбацио у име чедности. Јер, термин *нејорочносћ* овде има сасвим збуњујућу функцију: Маргарита признаје да према младићу осећа велику страст, но описује своју жељу следећим речима: *...да ћу се ја с тобом љубови, обаче нејорочне, наслаждавати...*⁴⁰ Ако је њена страст платонска, због чега се онда бави питањем Велимирове потенције? Због чега се (им)потенција уопште разматра у оквиру разговора о љубави, осим ако Маргаритина страст балансира између плотске и платонске равни? С друге стране, с обзиром на то да је *једини дојушћени облик сексуалносћи брак*,⁴¹ однос с Босилком (иако чедан, *ex officio*) може себи да допусти мало слободнији проток сексуалне енергије. Наиме, поновни сусрет двоје младих довешће их у стање афекта (о чему је већ било речи), када је одређени облик страсти сасвим легитиман:

*Падне на њу и обоје се без чувсћва и недвижими учине, само су једно друго у шоржесћивеном молчанију с шейлим из очију сузами њоливали. Зајим, кад разум ојейи њраво своје над чувсћвишћелном оном сћрасћију добије, као иза сна...*⁴²

С тим у вези, нагласићемо да је *дијалекћика жеље и морала, односно расћейосћ* ликова између *афекћивносћи* и *рационалносћи*,⁴³

³⁸ Ненад Николић, *Касћриране јуноше*, 50.

³⁹ Исто, 51.

⁴⁰ Милован Видаковић, ВБ, 132.

⁴¹ Ненад Николић, нав. дело, 53.

⁴² Милован Видаковић, ВБ, 192.

⁴³ Ненад Николић, нав. дело, 68.

једна од важних одлика романа *Велимир и Босилка*, самим тим што се овде срећемо с константним смењивањима телесног и чедног, независно од чињенице да непорочно (иако, требало би да се начини дистинкција између појмова *нейорочно* и *чедно*) до самог краја остаје круцијално обележје љубави два централна јунака.

Дело *Усамљени јуноша*, с друге стране, не обилује еротским импулсима у мери у којој је то случај с претходна два романа – тежиште је, у мањој или већој мери, пребачено на критику сладострасти и похотљивости, те величање невиности и разума, који је својствен човеку:

*Но ми људи на овоме свешћу, кад се ипак у изобиљу нађемо, иа све нације телесне жеље задовољавајући почнемо, иосићанемо сладострасни; ијаве се у нама ситрасији које разум мраче; у изобиљу размазимо се, и дуца нација као да засићу...*⁴⁴

Ни у овом, уосталом као ни у претходним Видаковићевим делима, постојање страсти није у потпуности негирано, јер би то значило да се одриче и основа људске природе. Међутим, иако је жеља усађена у сваког човека, разум мора бити тај који ће жељу да ограничи, заузда или, пак, преусмери. Дакле, страсти *...сасвим уничићујући да их ниједна у чувствима не осећимо, значи захтевајући од човека нешто ипреко његових сила или да дизајући ипроишав саме иприроде своје.*⁴⁵

Као и до сад, Видаковић својим јунацима допушта да осете еротски набој, али само на тренутак, да би их хитро раздвојио „расточивши” енергију потенцијалних љубавника у енергију ограничену просторима јавног. Сцена у којој Тихомиљ посматра младу Милену и обраћа јој се са *срце моје* и *голубице*, задивљен њеном појавом, младошћу и *дичним ситруком*, и која оставља могућност сексуалног укрштања, убрзо се из сфере приватног измешта у сферу јавног, тачније, „опасна” релација између два јунака постаје регулисана. Тако ће Тихомиљ рећи:

...ја се заветујем од сада да те за моју сеситру ипризнам. Бог ће, који је над нама, бити сведок мога завета, и нек ми буде неумијни судија, ако бих да ја када ипрекрстио.

То рекавши иољуби је: – *Ово је срце моје ипечат, којим иоитврђујем да ме можеш од сада браћом својим звати.*⁴⁶

Још једном, однос с платформе сексуалног помера се на платформу симболичког сродништва јер је *...инцест као „савршено андрогино сипаривање, ујраво местио крајког сјоја за жељу”.*⁴⁷ С

⁴⁴ Милован Видаковић, *Усамљени јуноша*, „Ариадна”, Београд, 2010, 8.

⁴⁵ Исто, 105.

⁴⁶ Исто, 72.

⁴⁷ Ненад Николић, нав. дело, 46.

обзиром на то да је овде реч о формалној трансформацији, не можемо да не приметимо да суштинских промена нема – чини се као да ће се сексуални набој пренети и на нови тип односа, који је од почетка дефинисан манифестацијом телесног (*То рекавши ђољуби је...*).

Страст према „видаковићевској еротској идеологији” везује се превасходно за брак (и материнство као његов иманентни део), односно, сексуалност је њиме регулисана, чак (зашто да не?) и каналисана. Однос према оваквој љубавној опасности (и то је важно нагласити) обликовао се у складу са схватањима тадашње епохе, али и оне која јој је претходила: човек је изгубљен ако не научи да контролише страст. Кључна реч била је (*само*)*контрола*, и једино на тај начин чедност могла бити сачувана. Љубити у чистоти и невиности, но опет у складу са законима природе, придржавати се установљених моралних норми, чувати се мутације страсти у порок и безумље, доживљавати брачну ложницу као олтар законитог славља и, напослетку, Ерос прихватити као средство прокреације, могу се (бар кад је реч о теми којој се у овом раду бавимо) издвојити као важне карактеристике романа *Љубомир у Јелисијуму*, *Велимир и Босилка* и *Усамљени јуноша*. Уверење у то да је брак најбоље средство за редован полни живот има свој корен још у античком добу, а чедност се једнако препоручује девојкама и младићима.⁴⁸ Деветнаести век, током којег је Милован Видаковић стварао своја књижевна дела, доноси наглашено осећање стида с тенденцијом да се управља понашањем појединца. У том смислу, Дидро је у праву кад стид проглашава неприродним, а тајно уживање крађом. Самим тим, страствена љубав постаје предмет осуде, те су љубавници изложени великом притиску:

*Очевидно да још да још већу сћењу ђредсџављају сисџеми наслеђени из века ђпросвећеносџи. Размиџљање меџафизичара о суџџини дуџе, размиџљање лекара и ђсихиџаџара о ђоџе џџџа је сџџрасџ, џџџа значи ђосџојање двеју ђприрода у ђолносџи и које су оџасносџи од физиолоџкоџ ђреџџеривања, размиџљање ђеолоџа о релативној ђеџџини сексуалноџ ђреха, све ђо уџџџе на облике ђубавноџ ђонаџања.*⁴⁹

Због тога, неће бити необично када Милена, личност из романа *Усамљени јуноша* сетно каже:

*... ђеџи су ђознаџџа ђравила наџџџ женскоџ ђола, да ђубав с наџџе сџџране мора биџџи скривена ђод завеом сџџида ...*⁵⁰

⁴⁸ Филип Аријес, Жорж Дибн, *Исџориџа ђриваџноџ живоџџа* (књига број 4), Cléo, Београд 2003, 91.

⁴⁹ Исто, 419.

⁵⁰ Милован Видаковић, нав. дело, 75.

То значи да, иако се страст не пориче, парадоксално, приметна је *десексуализација жеље*,⁵¹ као резултат потребе постојања стида који је, између осталог, полуга за регулисање друштвених односа. Још један парадокс Видаковићевих романа лежи у томе што *...њихова морална инхибиција покушава да њихови ухвати ухвати оно што јој је омогућило да искаже...*,⁵² а тежина која покрива јунаке његових дела произилази из растрзаности између жеље да се прича и истовремено жеље да се морал постави као „блокатор”, а све то, опет, препознаће Вук Караџић и у својој другој рецензији означиће фразом *стидљива курвица*.⁵³ У том смислу, Вук је својом критиком заправо проширио простор деловања еротског у Видаковићевој књижевној уметности, пружајући *одушка својој жељи и кажњавајући је пројекцијом на другога*.⁵⁴ Управо на овом месту, несвесно, укрштају се интересовања и исте те жеље Вука и Видаковића – еротско, одбрана морала, *одбрана његове поезије*,⁵⁵ док свако од њих „вреба” са своје стране, интуитивно и пркосно.

Овакав поступак отвара питање, с којим ћемо, напослетку, и завршити анализу еротског материјала у Видаковићевим делима: због чега писац уопште допушта проток сексуалне енергије, ако ће својим јунацима у већини случајева ускратити могућност њеног остварења? Да ли то говори више о пишчевим личним афинитетима? И због чега је то *заиста* толико погодило Вука...?

⁵¹ Ненад Николић, нав. дело, 47.

⁵² Ненад Николић, „Полемика Вука и Видаковића – рат култура”, *Зборник Майице сријске за књижевност и језик*, Нови Сад, књ. 55 (2007), св. 3, 494.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто, 498.

⁵⁵ Сава Дамјанов, *Ново читање традиције*, Дневник, Нови Сад 2002, 73.